

4. Чернявский А.А., Воловикова, И.П. Использование YouTube в процессе обучения иностранному языку. *Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам: материалы VII Международной конференции, 30 октября 2013 г.* Редкол.: В. Г. Шадурский [и др.]. Минск : Изд. центр БГУ, 2013. С. 283–285.

*Вероніка Ворожко, Лариса Мініч
м. Острог*

КОНЦЕПТ 'ЗЕМЛЯ' У ПОВІСТІ М. КОЦЮБИНСЬКОГО «FATA MORGANA»

У статті викладено результати дослідження вербалізації базового для концептосфери українського народу концепту «земля» у повісті М. Коцюбинського «Fata morgana». Проаналізовано способи вербалізації концепту «земля», зокрема розглянуто традиційні та специфічні його реалізації, а також смислову значущість досліджуваного концепту.

Ключові слова: *концепт, концептуальний аналіз, земля, семантичне поле.*

The article presents the results of the research of the verbalization's basic for the conceptosphere of the Ukrainian people concept of «land» in the novel of M. Kotsyubynsky «Fata morgana». The ways of verbalization of the concept of «land» are analyzed, in particular the traditional and specific implementations are considered, as well as the semantic significance of the analyzed concept.

Key words: *concept, conceptual analysis, land, semantic field.*

У творчості письменників XIX – XX ст. тема землі є досить популярною, на це впливали суспільно-політичні події та світогляд українців загалом. Концепт 'земля' часто з'являється в міфах, легендах, фольклорі, а також у художніх творах, чільне місце серед яких посідає повість М. Коцюбинського «Fata morgana».

Значний внесок у вивчення феномену землі в лінгвістиці зробили К. Голобородько, С. Єрмоленко, О. Желізняк, М. Кудряшова, Н. Лобур, В. Топоров, С. Шуляк. Зокрема, Н. Лобур зазначає: «Системи символів етнокультурних спільнот мають у своєму арсеналі концептуальні центри, які творять ментальний

портрет народу. Одним із таких центрів, що здавна впливав на формування ментальності українців, є концепт землі» [3, с.22].

Попри чималу кількість наукових розвідок за творчим спадком М. Коцюбинського, обрана тема недостатньо досліджена і потребує глибшого опрацювання.

Мета роботи полягає в аналізі вербалізації концепту 'земля' на матеріалі повісті М. Коцюбинського «Fata morgana».

Залежно від підходу є різні визначення концепту. На думку О. Кубрякової, концептом як лінгвокогнітивним явищем є «одиниця ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи мови і всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [2, с. 90].

Згідно зі Словником української мови в 11 т., слово *земля* має такі значення: 1) третя від Сонця велика планета Сонячної системи, яка обертається навколо своєї осі й навколо Сонця; 2) верхній шар земної кори; 3) речовина темно-бурого кольору, що входить до складу земної кори; 4) суша; 5) ґрунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин; 6) країна, край, держава [4, с. 557].

У повісті «Fata morgana» концепт «земля» представлений у таких традиційних утіленнях, як:

– номінативні синоніми концепту (земля, поле, сад, город, нива): *і все те – родюча нива, віз, коні, кубло, – все те своє, рідне, з серцем зрослося; не спала, а снилось за хазяйським сином бачити дочку, поле орати, в городі садити* [1];

– предикатні сполуки: *земля встала; спала земля* [1];

– епітетні сполуки: *гола земля; своя земля; необроблена земля; розпечена земля; убога земля* [1];

– фразеологізми: *вріс у землю; а Андрій прилип до землі* [1].

Варто виокремити також специфічні втілення концепту 'земля' у досліджуваній повісті:

– порівняльні конструкції: *крутиться оден з одним на своїй скибці, а сам ходить чорний, як земля; запоганили землю, наче короста* [1];

– предикатні сполуки, побудовані на моделі земля-людина: *сама земля сміється до неї, подає голос* [1].

У традиційній системі цінностей нашого народу земля посідає чільне місце, де важливу роль мають поняття *рідна, родюча*. Зокрема, рідна земля в українців асоціюється зі спадщиною предків, а родюча земля – із працею. М. Коцюбинський використовує у цьому творі традиційні уявлення: *вся земля наша, одвіку, бо кожна грудка, кожен упруг політи потом, погноєні кров'ю трудящих* [1]. Крім того, саму працю сприймали як те, що освячує землю: *ниву, освячену працею рук дідів та унуків* [1].

У «*Fata morgana*» концепт 'земля' реалізується і як просторовий, слововживання *земля* пов'язане з назвою об'єкта селянської праці – «грунт, який обробляють і використовують для вирощування рослин», напр.: *навкруги була земля, така чорна, пухка, родюча, повесні тишина, восени багата* [1].

Земля постає і як сакральний об'єкт, і як предметний: сакральність землі проявляється через епітети *свята, плідна, мати, рідна, своя*, а з іншого боку – *необроблена, гола, розпечена, убога, проклята* тощо (*вмивається сльозами убога земля; розпечена земля поволі скидає з себе золоті шати; лишилась гола земля та ясне сонце; яка ти розкішна, земле*) [1].

У концептуальній картині світу українського народу центральним є культ землі-годувальниці. Таке тлумачення також знаходимо у повісті «*Fata morgana*». Водночас втрата землі чи її родючості була трагедією і неможливістю подальшого нормального існування: *чиста загибель тепереньки чоловікові: заробити нема де, землі зроду не було, комірне плати, кругом злидні, а їсти мусиш! Та! велике щастя – латочка землі!...* Окрім того, саме родючу землю також трактовано як волю: *ну, як земля нічого не дає – на чорта вона мені? Однаково мені, чи я наймит на своїй землі, чи на чужій* [1].

Бідність і втрату родючості автор підкреслює завдяки епітету *гола*. З одного боку, це можна трактувати як повернення до початку (ще не засіяне поле як символ можливості для творення майбутнього), а з іншого – як спільність бідних людей і так само бідної (порожньої) землі.

До землі-годувальниці схожою є інша реалізація цього концепту як землі-матері. У цьому випадку автор робить землю наближеною до матері не лише в контексті годувальниці, а надає їй тілесності, порівнюючи із тілом матері: *тучна земля диха на неї теплом, як колись мамині груди* [1].

Варто зазначити, що тісний зв'язок між людиною та землею виявляється не лише у відносинах людина та земля-годувальниця чи земля-мати. З'являється ще одне значення – земля-дитина, що знову ж таки вербалізовано у порівнянні: *м'яко пада на землю, як плаче нива золотими сльозами. Їй жалко, немов дитину* [1].

Окрім архаїчного значення землі як матері всього живого, також трапляється інше розуміння – у поєднанні зі словом земля автор вживає слово *яма* (тобто могила): *для багатого пишаєшся красою, багатого годуєш, зодягаєш, а бідного приймаєш лише в яму* [1]. У цьому випадку концепт 'земля' варто розглядати у межах контексту: *земля* – сакральна сфера, де вона ще і як об'єкт духовної прив'язаності, обожнювання (*плакала, бо любила землю, город, поле, а мусила варити їсти цілому табунові пажерливої челяді*), або навіть дар від Бога (*земля – дар божий, як повітря, як сонце*) [1].

Цікавим є перенесення автором 'землі' у сферу нематеріального: *пестила мрію про землю, а земля встала проти неї ворожа, жорстока, збунтувалась і втікла з рук. Як марево поманила і як марево щезла* [1]. У цьому контексті можна трактувати землю ще і як недосяжну мрію.

Також важливо зазначити, що у «Fata morgana» земля жива, вона відчуває, дихає, переживає людські емоції: *вмивається сльозами убога земля і не знає, коли осміхнеться* [1].

Персоніфікована земля уже не сприймається як просто ґрунт. Автор акцентує увагу на її знесиленості, яку спричинила діяльність людини, вона відчуває біль: *залізли на зиму у білі нори, а прийде весна, почнуть мучити землю, різати груди. Дай, земле, покорму! А земля стогне, пісна, безсила, подерта на латочки* [1]. Окрім того, земля набуває тілесності не лише через порівняння із матір'ю, а й через порівняння із людським тілом загалом: *вони несуть додому спечене, як і земля, тіло, а в складках одежі пахоці стиглого колоса* [1].

Земля уподібнюється до живого організму, вона так само переживає емоції, взаємодіє з іншими, змінюється в «настрої» із милостивої, немов матір, до ворожої, напр.: *замість покорму дає свою кров. Не хліб, а кукіль родить, будяки, хопту. Годуйся!* [1]. Проте навіть у цьому випадку така ворожість зумовлена людськими чинниками, зневажливими або ж фанатичним ставленням до землі. Так М. Коцюбинський зберігає споконвічне

сакральне значення землі, проте все ж застерігає людей від надмірного захоплення.

Окрім того, є протиставлення свій – чужий, яке вербалізовано у цій повісті як своя (наша) – панська земля: *бачиши – лани... пшениця, як море... панське багатство* [1]. Цікаво, що про родючу землю згадано більше в контексті чужого, панського: *є поле в руках багатих, і є убогий мужик, що нічого не має, тільки руки та ноги* [1].

У системі цінностей українців також важливими є небо та сонце, що також знаходять втілення у «*Fata morgana*»: *тільки гола земля та сонце* [1]. Це основні орієнтири для людей, які займались хліборобством.

Важливим є те, що в повісті лексема *земля* вживається поряд із лексемою *вогонь*. У християнській картині світу це має значення очищення. Тобто все грішне на землі очиститься тільки через вогонь: *бо воно грішне... Все грішне на проклятій землі... Все грішне, тільки вогонь святий. Аякже. Сам бог у гніву кида вогонь на землю* [1]. Водночас вогонь має ще інше значення – нищівник усього живого та неживого, зокрема людської праці (а точніше – її результатів): *ти збираєш своє добро з людського поту та сліз, з людської кривди, поганиш землю, а вогонь впав – і де те все?* [1].

Також концепт 'земля' тісно пов'язаний із «надією» як сподіванням на Божу милість: *то її чорні руки походили тут, кожен бурячок, кожну цибульку сама вона поклала в землю, сама і збере, як дасть Господь діждати* [1].

Отже, концепт 'земля' є чільним у концептосфері повісті М. Коцюбинського «*Fata morgana*», що зумовлено історичними обставинами і традиційними цінностями українського народу, для якого земля була частиною сакральної сфери. Сміслові доміанти концепту 'земля' творяться лексемами *поле, нива, лан, сад, город*. Земля представлена у моделях *земля-годувальниця, земля-людина, земля-мати, земля-дитина*. Окрім традиційних реалізацій, у повісті М. Коцюбинського знаходимо ще специфічні (порівняння та предикатні сполуки на моделі *земля-людина*). Цей концепт як стрижневий у концептуальній картині світу українців тісно пов'язаний у творі із надією, вогнем, сонцем. Також окреслено змістовий обсяг концепту 'земля' в опозиції *свій – чужий (своя – панська земля)*.

Перспективні напрями подальших лінгвоконцептуальних досліджень художньої картини світу М. Коцюбинського ми бачимо в аналізі способів вербалізації концептів 'сонце', 'праця', 'сміх', 'краса'. Враховуючи важливість концепту 'земля' у концептуальній картині світу народу, перспективними також є дослідження цього концепту у творчості українських письменників, зокрема модерністів.

Список використаної літератури

1. Коцюбинський М. М. Fata morgana. URL : <https://www.rulit.me/books/fata-morgana-read-191877-1.html> (дата звернення: 20.02.2021).
2. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. Под общей ред. Е. С. Кубряковой. Москва, 1997. 245 с.
3. Лобур Н. Культ землі в українській мові. *Дивослово*. 1996. № 3. С. 22 – 23.
4. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970 – 1980.

*Вероніка Городецька, Наталія Малюга
Кривий Різ*

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО КОМЕНТУВАННЯ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

У дослідженні акцентовано на проблемі залучення лінгвокультурологічного перекладацького коментування художніх текстів як особливого виду презентації інформації першоджерела задля повного, системного й адекватного усвідомлення змісту, опанування широкого інформаційного тла, що його супроводжує. Зосереджено увагу на власне лінгвістичному, культурологічному та історичному елементах комплексного коментування.

***Ключові слова:** перекладацьке коментування, лінгвокультурологічний аспект, власне лінгвістичний підхід, культурологічний підхід, історичний підхід, перекладацький метатекст.*

The research is focused on the problem of involving linguoculturological translation commenting of literary texts as a special type of presenting information of primary source for full, systematic and adequate understanding of the content, mastering a wide information background that